

DIDAKTIKY V PREGRADUÁLNÍ PŘÍPRAVĚ UČITELŮ

Oldřich Šimoník

Učitel je jedním z rozhodujících činitelů výchovně-vzdělávacího procesu. Jeho pojetí výuky, pracovní metody a přístup k žákům, spolu s vlastnostmi obecně lidskými, zejména morálními, významně ovlivňují rozvoj osobnosti žáka. V současné škole může “se ctí obstat” jen skutečná učitelská osobnost, jejíž osou jsou žádoucí lidské vlastnosti a vysoký morální profil, s širokým všeobecným vzděláním a filozofickým nadhledem, disponující potřebnými pedagogicko-psychologickými kompetencemi a nezbytnou odborně-předmětovou výbavou. I když k těmto kvalitám učitel postupně “dozrává” teprve v praxi, hraje v tomto procesu pregraduální studium důležitou roli.

Základ profesní výbavy každého učitele tvoří tzv. pedagogicko-psychologická příprava. Její šíře, obsah i pojetí se měnily v závislosti na reformách učitelského vzdělávání a prošly v posledních desetiletích řadou pozitivních i negativních změn. Z širšího pohledu lze pod pedagogicko-psychologickou přípravu zahrnout učitelské studium jako celek. V tomto přístupu je skryto zatím ideální přání, aby všechny předměty, začleněné do studijních programů učitelského studia svým obsahem, metodami, formou výuky i způsobem hodnocení studentů směřovaly k přípravě pedagoga, učitele, aby každé výukové téma obsahovalo prvky naznačující možnosti jeho uplatnění ve škole (toto hledisko by mělo opravňovat zařazení tématu do učitelského studia) a upozorňující studenty - budoucí učitele na případná úskalí, která mohou provázet probírání této látky ve škole.

Běžně je pod pedagogicko-psychologickou přípravu zahrnována výuka pedagogiky, psychologie, oborových didaktik a pedagogické praxe, tedy disciplín, obsahujících toto zaměření už ve svém názvu. Struktura pedagogicko-psychologické přípravy v učitelském studiu byla v posledním desetiletí věnována celá řada studií; např. Průcha (1995), Šimoník (1998, 1999), Švec (2001) aj.; všechny dosud publikované přehledy (včetně citovaných) jsou však pouze rámcové, neboť jedinými dostupnými dokumenty jsou studijní programy jednotlivých fakult. Ty obsahují pouze názvy předmětů, často velmi obecné (např. školní pedagogika, pedagogika pro učitele atd.), jejich zařazení do jednotlivých semestrů, časovou dotaci a způsob ukončení. Podrobné sylaby přednášek, seminářů a cvičení, požadavky na zápočty a zkoušky nejsou dostupné, systematické hodnocení absolventů v praxi se zatím systematicky neprovádí, evaluační nástroje jsou nedokonalé. Lze tedy zkoumat pouze některé vnější ukazatele, např. zastoupení a posloupnost jednotlivých pedagogických a psychologických disciplín ve studijních plánech fakult, způsob ukončení aj. a vzhledem k absenci standardu učitelského vzdělávání subjektivně posuzovat, zda zjištěný stav odpovídá nárokům učitelské profese.

Obecná didaktika a předmětové didaktiky by měly patřit k stěžejním disciplínám učitelských studijních programů. Do jaké míry tuto roli plní, je z mnoha důvodů velmi obtížné posoudit. Z dostupných údajů vyplývá, že na většině českých pedagogických fakult se Obecná didaktika vyučuje v týdenním rozsahu 1-2 hodin přednášek, na které navazuje zpravidla dvouhodinové cvičení nebo seminář (viz tabulka 1.) Předmět je ukončen zápočtem a zkouškou. Předpokládá se, že pokud na tuto disciplínu navazují kvalitní předmětové didaktiky, lze uvedený rozsah Obecné didaktiky jako „všeobecného didaktického základu“ považovat za dostačující. Na ostatních fakultách s učitelskými programy (např. přírodovědeckých, filo-

zofických aj.) je rozsah výuky Obecné didaktiky zpravidla užší; výuka nezřídka probíhá jen formou přednášek.

O efektivitě výuky Obecné didaktiky rozhoduje celá řada faktorů. Jedním z nich je i její časové zařazení této disciplíny mezi ostatní pedagogické a psychologické studijní předměty a vzájemná koordinace. Na většině fakult předchází studiu Obecné didaktiky seznámení se s základními pojmy pedagogiky a psychologie; jako vhodné se tedy jeví zařazení Obecné didaktiky za disciplíny jako Úvod do pedagogiky (Základy pedagogiky apod.), Úvod do psychologie (Obecná psychologie apod.), Vývojová psychologie a Pedagogická psychologie. Chápeme-li Obecnou didaktiku (velmi zjednodušeně) jako obecnou teorii, jak v rámci vyučování navozovat a řídit proces učení žáka, jeví se nám osvojení základní pedagogicko-psychologické pojmové mapy a znalost teorií učení jako nezbytná. Vítané jsou vlastní zkušenosti studentů z vyučování žáků, získané formou individuální pedagogické praxe nebo praxe řízené fakultou. (Poznámka: Učitelství studijní program, který je na Pedagogické fakultě MU v Brně od roku 2002 experimentálně ověřován, všechny výše naznačené souvislosti plně respektuje; řada studentů praktikuje na základních školách i mimo studijní program.)

Výuka Obecné didaktiky na pedagogických fakultách předchází výuce předmětových didaktik; paralelní výuka je spíše výjimečná; předpokládá se, že nejen základní didaktické pojmy, ale i řada témat a pasáží je všem předmětovým didaktikám společná. Na většině fakult jsou sylaby Obecné didaktiky k dispozici všem katedrám a oboroví didaktikové se o ně ve své výuce mohou opírat. Obecná didaktika má k dispozici řadu studijních materiálů ve formě celostátních učebnic, viz např. Školní didaktika (Kalhous - Obst), Obecná didaktika (Skalková) aj.; na většině fakult i vlastních učebních textů; např. na PdF MU v Brně je v současnosti k dispozici několik titulů: Nárys didaktiky a Stručný nástin metodiky tvořivé práce ve škole (Maňák), Vybrané kapitoly z obecné didaktiky a Alternativní metody a postupy (Maňák aj.), Výukové metody (Maňák – Švec), Praktikum didaktických dovedností (Filová, Šimoník, Švec) a Úvod do školní didaktiky (Šimoník).

Předmětové (oborové) didaktiky jsou už léta „Popelkou“ nejen pro jednotlivé (aprobační) obory, ale i pro pedagogiku a psychologii a stály dosud stranou prováděných rozborů a výzkumných šetření. Na tuto skutečnost upozornil nedávno velmi výstižně svým úvodníkem *Lesk a bída oborových didaktik* v časopise *Pedagogika* Jan Slavík. Z řady postřehů a úvah, které v tomto krátkém zamyšlení vyslovil, vyplývá celá řada námětů nejen pro didaktiky jednotlivých předmětů, pro pedagogiky a psychology, ale i pro pregraduální přípravu jako celek.

Didaktiky jednotlivých předmětů jsou ve srovnání s obecnou didaktikou časově dotovány minimálně dvojnásobkem výukových hodin, a to pro oba aprobační předměty. Pro ilustraci uvádím v tabulce 2 počty hodin didaktiky českého jazyka (včetně literatury a slohu) a didaktiky matematiky (tabulka 3) na některých pedagogických fakultách. Zatím co Obecná didaktika má k dispozici zpravidla asi 3 výukové hodiny; obě předmětové didaktiky (podle aprobační) mají celkem k dispozici asi 12 výukových hodin. Je tedy pravděpodobné, že v didaktické přípravě budoucích učitelů představuje výuka předmětových didaktik už jen z časového pohledu velkou rezervu.

Je ovšem otázkou, do jaké míry jsou tyto hodiny skutečně věnovány didaktice aprobačních předmětů. Dílčí poznatky z longitudinálního sledování začínajících učitelů jsou takové, že se tito učitelé při interpretaci svých pedagogických obtíží „odvolávají“ na „obecnost“ osvojených výukových schémat, nejsou schopni obecnou teorii aplikovat v konkrétním vyučovacím předmětu, neznají učivo a z toho lze mj. usuzovat na absenci řádné předmětové didaktické průpravy, na nízkou úroveň předmětových didaktik. Některé dostupné

přehledy literatury ke státním závěrečným zkouškám z aprobačních předmětů a jejich didaktik obsahují jen tituly z Obecné didaktiky. Bilance novější studijní literatury pro předmětové didaktiky není příliš příznivá; např. knižní fond SPKK obsahuje asi 50 titulů předmětových didaktik, vydaných od roku 1990; (téměř polovina titulů je z oblasti různých odvětví tělesné výchovy). Starší předmětové didaktiky (v SPKK se jedná asi o 250 titulů) jsou většinou použitelné jen částečně.

Předmětové didaktiky by neměly být koncipovány jako aplikace obecné didaktiky, ale jako moderní interdisciplinární vědy, integrující jak vědy o vzdělávání, tak i příslušné vědní obory a zkoumající nejen procesy učení a vyučování určitého předmětu, ale i procesy vytváření poznatků příslušného oboru a jejich rolí ve společnosti (Vyskočilová a Dvořák in Kalhous – Obst, 2003, s. 35). Pro obecnou didaktiku tak předmětové didaktiky představují zatím nedoceňovaný inspirační zdroj.

Je potřeba hledat nové přístupy k výuce obecné didaktiky i předmětových didaktik. Učitelé budou mít ve vyučování nepochybně větší pravomoci a proto potřebují získat i lepší dovednosti v tom, jak mají vybírat, plánovat, vyučovat. Obecná didaktika i předmětové didaktiky mají v učitelském studiu velmi významnou úlohu a na její realizaci by se měly adekvátním způsobem podílet všechny katedry. Rezervy je třeba hledat ve vnitřních inovacích, ve zlepšení kooperace mezi jednotlivými disciplínami a obory, v zavádění integrované výuky, v zefektivnění pedagogických praxí a ve větší studijní zainteresovanosti studentů, zejména v jejich aktivitě, samostatnosti a vyšší odpovědnosti za přípravu k náročné učitelské profesi. Velkou pozornost je třeba věnovat zejména studijní literatuře pro jednotlivé předmětové didaktiky. Úlohu didaktik v procesu přetváření české školy nelze přeceňovat ani podceňovat; oporou proměn výuky na našich školách se musí stát kvalitnější pregraduální učitelská příprava jako celek.

TABULKA 1

Předmět **Obecná didaktika** v studijních programech některých pedagogických fakult)*

Fakulta	semestr:										celkem	
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.		
Brno				1 P zk 2 C z								3, zp, zk
Praha				2 P zk 1 C z								3, zp, zk
Olomouc			1 P zk 2 C z									3, zp, zk
České Budějovice			1 P z 1 S zk									2, z, zk
Hradec Králové				1 P zk 3 S z								4, z, zk
Liberec			1 P zk 1 S z									2, z, zk
Ústí n./L.				1 P zk 2 S z								3, z, zk
Plzeň			1 P zk 1 C z			1 C z						3, z, zk
Ostrava				2 C zk								2, zk

* Údaje o rozsahu a zakončení výuky získané z veřejně dostupných zdrojů se mohou lišit od aktuálního stavu na fakultách

TABULKA 2

předmět **Didaktika českého jazyka a literatury** v studijních programech některých pedagogických fakult)*

Fakulta   semestr:

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	+
Brno					2S z 2S z	2S zk					6, z, zk
Praha							2P 1C z	1P z 2C zk	2C z		8, z, zk
Olomouc				1 P 2C z	2C z		1C z 2C z zk				8, z, zk
České Budějovice					2S z 2S z		2C z zk				6, z, zk
Hradec Králové							1P z 2S z	2 z k			5, z, zk
Liberec			1 S ko		1 S ko						2, Kol
Ústí n./L.					1 P 2 S Z	2 S Z					5, Z
Plzeň					2C z	1P zk 3C z					6, z, zk
Ostrava					1P z 1C z	1P z	2C zk				6, z, zk

* Údaje o rozsahu a zakončení výuky získané z veřejně dostupných zdrojů se mohou lišit od aktuálního stavu na fakultách

TABULKA 3

předmět **Didaktika matematiky** v studijních programech některých pedagogických fakult)*

fakulta

semestr

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	+
Brno						2S z	1P zk 2S z	2S z			7, z, zk
Praha							2P z 1C z	1P zk 2C z	2C kz		8, z, zk
Olomouc					1P z 1C z	1P k l 2C k	1 C zk				6, z, k, zk
České Budějovice				1P 2S Zk	1P 2S Z	1P 1S Zk					8, z, zk
Hradec Králové							2P 2C zk	1P 2C z	2C zk		9, z, zk
Liberec					2P 1S zk	1S z					4, z, zk
Ústí n./L.					1P 1S z	1P 2S z	1P 2S z, zk				10, z, zk
Plzeň					1P z 1C	1P 2C z	1P zk 2C z				8, z, zk
Ostrava					1P 2C z	1P 2C z	1P 2C zk				9, z, zk

* Údaje o rozsahu a zakončení výuky získané z veřejně dostupných zdrojů se mohou lišit od aktuálního stavu na fakultách

LITERATURA:

- BROCKMEYEROVÁ-FENCLOVÁ, J. – ČAPEK, V. – KOTÁSEK, J. Oborové didaktiky jako samostatné vědecké disciplíny. *Pedagogika*, 2000, č. 1, s. 23-37.
- ČERNÁ, B. Uvědomělé využívání vazeb obecné a oborové didaktiky v obsahu pedagogických praxí. In *Teorie v pedagogické praxi, praxe v pedagogické teorii*. Sborník příspěvků z celostátního semináře, který se konal v roce 1995 ve Šlapanicích u Brna. Brno: Paido, 1995, s. 92-94.
- HOLUBÁŘ, Z. - HÁJKOVÁ, E. K psychodidaktice školních předmětů. *Pedagogika*, 1993, č. 4, s. 433-438.
- CHODĚRA, R. Didaktika, obecná didaktika, metadidaktika? *Pedagogika*, 2002, č. 1, s. 36-40.
- KALHOUS, Z. - OBST, O. aj. *Školní didaktika*. Praha : Portál, 2002. 320 s.
- MAŇÁK, J. *Nárys didaktiky*. Brno : MU, 1990. 113 s.
- MAŇÁK, J. a kol. *Alternativní metody a postupy*. Brno : MU, 1997. 90 s.
- MAŇÁK, J. - ŠIMONÍK, O. - ŠVEC, V. aj. *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky*. Brno : MU, 1998. 97 s.
- MECHLOVÁ, E. Možnosti spolupráce pedagogiky, psychologie a oborových didaktik. In *Teorie v pedagogické praxi, praxe v pedagogické teorii*. Sborník příspěvků z celostátního semináře, který se konal v roce 1995 ve Šlapanicích u Brna. Brno: Paido, 1995, s. 28-32.
- PRŮCHA, J. Pedagogické, didaktické a psychologické disciplíny v učitelském vzdělávání: analýza studijních plánů pedagogických fakult. In *Teorie v pedagogické praxi, praxe v pedagogické teorii*. Sborník příspěvků z celostátního semináře, který se konal v roce 1995 ve Šlapanicích u Brna. Brno: Paido, 1995, s. 36-53.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky. Úvod do studia oboru*. Praha : Portál, 2000. 272 s.
- PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. rozšířené a aktualizované vydání. Praha : Portál 2001. 322 s.
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha : Institut sociálních vztahů, 1999. 292 s..
- SLAVÍK, J. Lesk a bída oborových didaktik. *Pedagogika*, 2003, č. 2, s. 137-140.
- ŠIMONÍK, O. *Začínající učitel*. Spisy pedagogické fakulty MU v Brně, svazek 56. 1. vydání, Brno : MU, 1994. 94 s. Doplněný dotisk, Brno : MU, 1995. 101 s.
- ŠIMONÍK, O. Pedagogicko-psychologická příprava v pregraduálním učitelském studiu. *Pedagogická orientace*, 1998, č. 4, s. 13-18.
- ŠIMONÍK, O. *Pedagogická příprava v pregraduálním učitelském studiu a pedagogické problémy začínajících učitelů*. Habilitační práce. Brno : PedF MU, 1999. 169 s.
- ŠIMONÍK, O. *Úvod do školní didaktiky*. Brno : MSD, 2003. 91 s.
- ŠVEC, V. Jak koncipovat oborové didaktiky, aby pomáhaly učitelům? *Pedagogika*, 1992, č. 3, s. 320-331.
- ŠVEC, V. aj. Zdokonalování přípravného vzdělávání učitelů. In *Učitelé jako profesní skupina, jejich vzdělávání a podpůrný systém*. Sborník příspěvků z celostátní konference řešitelů projektu MŠMT LS20006/7 Podpora práce učitelů. 1. díl. Praha : PedF UK, 2001, s. 47-63.
- TRNA, J. Didaktika fyziky nebo pedagogická fyzika? In *Teorie v pedagogické praxi, praxe v pedagogické teorii*. Sborník příspěvků z celostátního semináře, který se konal v roce 1995 ve Šlapanicích u Brna. Brno: Paido, 1995, s. 132-135.
- VAŠUTOVÁ, J. Oborové didaktiky pod drobnohledem. *Pedagogika*, 2000, č. 1, s. 51-55.